

**МАРІЯ САДОВСЬКА-БАРІЛОТТІ У ПОРТРЕТНИХ НАРИСАХ
СОФІЇ ТОБІЛЕВИЧ****Бойченко Оксана,**

магістрантка I-го року навчання
ННІ історії, права та міжнародних відносин
Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С. Макаренка
e-mail: bojchenko3232@gmail.com

Науковий керівник: **Іваницька Світлана,**
доктор історичних наук, доцент,
кафедра історії України
Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С. Макаренка

Близькість до народу – головна тенденція діяльності театру корифеїв. Саме на цьому наполягає видатна українська акторка, фольклористка, мемуаристка – Софія Віталіївна Тобілевич (1860-1953 рр.). У книзі «Корифеї українського театру. Портрети. Спогади», вона простежує той міцний зв'язок, який існував між корифеями і звичайним трудовим народом, неперервність якого полягала у доступності театру широким колам населення. Перший професійний український театр – це не про байдикування і безглузді вистави, не про джерело доходу і пусту трату часу, а про справжнє місце сили для трудового народу і самовіддане служіння артистів простому люду. Справжнім натхненником і взірцем для майстрів сцени, на думку авторки, був Тарас Григорович Шевченко. Його літературний доробок, а також безсмертна постать справляли значний вплив на творчість театру.

Чи міг хтось у XIX ст. уявити, що рід Тобілевичів стане найвідомішим у театральному мистецтві України? Ймовірно, ні. Карпо Адамович Тобілевич мав трьох синів і одну прекрасну доньку, які з дитинства були закохані у сцену. Нажаль, коли виріс кожен із дітей, не один не носив батьківського прізвища: Іван став Карпенко-Карим, Микола – Садовським, а Панас – Саксаганським. Найвидатнішою зіркою серед них виявилася наймолодша донька Марія, яка обрала псевдонім Садовська, а потім стала Барілотті після першого шлюбу.

Мета даної роботи – у контексті історії театру корифеїв проаналізувати образ видатної актриси Марії Садовської-Барілотті так, як він змальований у мемуарних нарисах Софії Тобілевич, та зіставити наявну інформацію з іншими джерелами. Методами дослідження нам послуговували історико-біографічний, генетичний, порівняльний.

Нариси про корифеїв української сцени Софії Тобілевич були опубліковані у 1947 р. Після Другої світової війни, у період нового

розквіту, українську культуру охопила своїм жорстким кільцем радянська цензура. Влада утворювала нові контрольні органи та вводила строгі політичні обмеження. Літературні та художні твори повинні були відповідати ідеологічним принципам комуністичного виховання, пропагувати дружбу народів. Історію України зображували «вірні», а українську культуру у виданнях не надто привабливо підносили. Текст книги «Корифеї українського театру. Портрети. Спогади» був імовірно відредагований з урахуванням цензурних вимог, тож необхідно бути обережним у сприйнятті інформації як об'єктивної. Наприклад, авторка обережно згадує про Емський указ 1876 року та його обмеження для української сцени і драматургії, не висвітлюючи всіх його негативних наслідків [1, с. 185–187].

На думку Софії Тобілевич, серед усіх незабутніх імен артистів українського театру, ім'я Марії Садовської повинно займати почесне місце. Невипадково у своїй книзі «Корифеї українського театру. Портрети. Спогади» С. Тобілевич присвятила окремий нарис-портрет талановитій жінці. Життя видатної актриси Марії Садовської не було легким, зауважує авторка нарису. Вона зростала у селі і за своє дитинство пізнала усі труднощі сільського життя. Марія була дуже близька до простих людей, розділяла з ними їхні страждання, думки і поневіряння. Народна творчість була єдиною розрадою для людей серед важких сірих буднів. Тому батько Марії – Карпо Адамович прагнув попри все надати своїм дітям освіту, адже на його думку, «тільки освіта робить людину достойною свого призначення і торує їй шлях у життя». Проте не лише освіта сприяла формуванню творчої особистості майбутньої акторки. Змалечку вона слухала арії Наталки Полтавки у виконанні мами, а згодом старший брат Іван надихнув її працювати на благо розвитку української театральної справи [3, с. 82–83].

Як зазначає Софія Тобілевич, театральне захоплення не заважало молодій Марії одночасно успішно навчатися у міській гімназії. По завершенню навчання перед нею постала дилема: залишитися працювати при гімназії чи обрати той шлях, на який вказує серце? Побоюючись змарнувати своє життя у сірій одноманітній буденності, Марія Садовська обирає піти за своєю мрією. Тоді вона ще не здогадувалася, що це стане найправильнішим рішенням у її житті.

Наприкінці 1800-х рр. театр як вид мистецтва викликав все більшу зацікавленість у жителів великих і малих міст Наддніпрянської України, відповідно з'являлися люди, котрі були готові присвяти себе служінню у театрі, але на перепоні став згаданий вище Емський указ і перекреслив усі творчі прагнення. Марія Садовська мусила вхопитися за пропозицію вступити в оперетку, аби мати хоч якісь гроші на прожиття. Проте всі її колишні побоювання стали реальністю, адже, співаючи оперету, Марія

ніколи не відчувала себе натхненною: не так вона хотіла тішити глядача, не про таку славу вона мріяла. Але віра у те, що колись її мрія здійсниться, повертала її до життя. Попереду були роки творчості, котрі докорінно змінили її життя [3, с. 85].

З часом між Марією Садовською та одним із артистів трупі виникли романтичні стосунки. Повіривши у його щирі почуття, вона погодилася вийти за нього заміж. До слова, обранець Садовської був італійцем, тож відтепер Марія бере подвійне прізвище – Садовська-Барілотті. На жаль, цей шлюб не був щасливим. Вони виявилися зовсім різними і дуже пізно це збагнули. Розбіжності в характерах, цінностях і в поглядах на життя призвели до болісного розриву їхніх відносин. Маючи вже дітей, Марія приймає рішення покинути некоханого чоловіка, а разом з ним набридлу оперету [3, с. 85–86].

Наступним ударом долі стала війна. Брата Миколу забрали у військо, тож наступні роки були дуже тяжкими для родини Тобілевичів. Коли Микола повернувся, разом з ним повернулася і радість у життя всієї сім'ї [3, с. 86]. У портретних нарисах Софія Тобілевич не вказує, про яку саме війну йдеться. Ймовірно, це може бути пов'язано із цензурою, яка існувала в той час. Війни, в яких брав участь царський режим, зазвичай розглядалися як імперіалістичні й несправедливі, а ця конкретна не була такою. Порівнявши дати, можна зробити висновок, що авторка ймовірно мала на увазі російсько-турецьку війну, яка відбулася у 1877–1878 рр. і викликала сплеск співчуття до слов'янських народів у суспільстві.

1884 р. став роком прориву для театральної родини. Нарешті всі актори зустрілися в Києві, аби розпочати діяльність першої української художньої трупі. З цього часу і почався сценічний шлях майбутньої зірки – Марії Садовської-Барілотті. Про творчий досвід своїх колег Софія Тобілевич детально розповіла у збірнику своїх спогадів «Мої стежки і зустрічі», виданий у 1957 р. Зокрема, розповідаючи про свою подругу Марію Садовську-Барілотті, Софія Тобілевич згадує, що вони називали її просто Маша, бо так її звали всі рідні [4, с. 58]. За її словами, Маша була дуже чистою людиною, сердечною, відвертою. Акторки відразу потоваришували, були як сестри, навіть жили разом. «Мені було так тепло і добре з нею, моєю товаришкою, якій я могла, не боячись осуду й насмішки, довірити всі свої найдорожчі для мене думки і сподівання. Лагідність, простота Маша у стосунках з людьми, а до того ще і її весела вдача робили її присутність для всіх нас дуже приємною» – зазначає С. Тобілевич [4, с. 64].

Марія Карпівна мала позицію цінної співачки у трупі, її ім'я стали заслужено пов'язувати з титулом «українського соловейка», однак вона ніколи не підносила себе вище за інших і нікому не намагалася довести, що є кращою [4, с. 64]. Вона була першою вчителькою Софії Віталіївни з

акторської гри і завжди давала пораду щодо техніки ролі: працюючи над мистецьким образом, черпати досвід із власного життя. Та й сама Марія Садовська-Барілотті користувалася цією настановою. На її рахунку низка бездоганно виконаних ролей: Оксани із п'єси «Доки сонце зійде», Олени в «Глітаї», незмінно популярної Наталки Полтавки, милосердної Галі з «Назара Стодолі» тощо. Згодом, деякі ролі незрівнянної Марії Костянтинівни Заньковецької, зокрема зі співочими номерами, перейшли до Марії Карпівни. Це була велика честь і водночас надзвичайна відповідальність для неї. Марія створювала образи, які доторкалися до самого серця слухачів, залишаючи незабутні враження. Іноді, їм щастило грати разом, проте драматичні ролі частіше виконувала Заньковецька, бо цього вимагала публіка [4, с. 79].

Часто говорять, що талановиті люди мало коли бувають щасливими. Так воно сталося і з Марією Садовською-Барілотті. Визнання публіки й сценічний успіх не змогли жінці замінити особистого щастя. Софія Віталіївна Тобілевич звертає увагу на трагічність долі Марії Барілотті. Вона рано втратила матір і сама не могла вповні насолодитися материнством. Через постійні гастролі і кочовий спосіб життя, було неможливо постійно возити дітей за собою, тому акторка була змушена залишати їх з родичами на досить довгий час. Це часто ставало причиною смутку, туги і безсонних тривожних ночей [3, с. 89]. Не пізнала жінка щастя і в особистому житті. Із першим чоловіком італійцем Барілотті вони розлучилися, у шлюбі мали п'ятеро дітей, проте лише двоє з них вижило. З часом подружжя спробувало возз'єднатися, у пари народилася ще одна донька, проте це примирення теж було недовгим. Через кілька років Марія вийшла заміж вдруге, обравши своїм чоловіком колегу, актора Дениса Мову (Петрова). У цьому шлюбові з'явилося ще двоє дітей і доньку від попереднього шлюбу теж записали на ім'я Мови. Денис Мова був талановитим, досвідченим співаком, володів мелодійним голосом, проте мав значний недолік – слабкість до гри у карти, більярду і вина [5].

Довелося Марії пережити ще й прощання зі старшим братом Іваном, якого відправили у заслання на п'ять років до Новочеркаська-на-Дону. Наступною болючою подією став внутрішній розбрат між головними діячами трупи, і Марія тяжко переживала розлуку з тими, хто її покидав. Проте, любов до братів завжди цілювала її і вони продовжували працювати й творити, аж поки 27 березня 1891 року раптова смерть не обірвала життя видатної співачки та акторки театру. Софія Тобілевич описує цю сумну подію так: «Не стало на світі одного українського соловейка – так називали Марію Садовську ті, що її бачили і чули її чарівний голос» [3, с. 91-92]. Панас Саксаганський, брат Марії Садовської згадував про сестру: «Такої Наталки Полтавки, як Маша, не було на нашій

сцені – Заньковецька їй поступалася і голосом, і щирістю, і простотою гри, і тим, що вона (Заньковецька) – трагедійна артистка» [2, с. 198].

Напевно, ніхто трагічну жіночу долю не опише краще, ніж сама жінка. Зауважимо, що мемуарних нарисах Софії Тобілевич переважає драматичність. І тоді, коли мова йде про ролі, і коли про самих акторів чи драматургів. Напевно, це пов'язано з тим, що авторка «пропускає через себе» усі описані події. Софія Віталіївна вважала, що театр безперервно пов'язаний із драмою і мелодрамою, що ключовими є пристрасне, хвилююче життя головних героїв або ж трагічне буття наймишок та селянок [3, с. 11]. Мабуть, описуючи життя Марії Карпівни, яке ніколи не було солодким, письменниця керувалася саме цією ідеєю. У портретному мемуарії, присвяченому Садовській-Барілотті, відчувається розуміння, співчуття, співпереживання, особливо, коли тема торкається сімейного щастя (або ж нещастя) жінки.

Висновки. Підсумовуючи, важливо відзначити, що Марія Садовська-Барілотті стала однією з ключових постатей в портретних нарисах Софії Тобілевич, що є значущим джерелом інформації про життєвий шлях та творчу діяльність видатної артистки. «Український сумний соловейко» – саме так часто називають Марію Садовську-Барілотті. Вона прожила дуже коротке життя, дванадцять років з нього присвятивши сцені. До останнього подиху акторка залишалася вірною і відданою своєму глядачеві, увійшла в історію українського театру як найблискуліша виконавиця вокальних партій та жіночих ролей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федотова О. Політична цезура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917–1990 рр.). Київ: Парламентське вид-во, 2009. 340 с.
2. Смоленчук М. «Соловейко української сцени». Скарби золотого поля: вибрані краєзнавчі розвідки, есеї та статті. Кіровоград, 2015. С. 194–200.
3. Тобілевич С. Корифеї українського театру: Портрети. Спогади. Київ: Мистецтво, 1947. 112 с.
4. Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. Київ: Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1957. 470 с.
5. Шапаренко В. Український соловейко Марія Садовська-Барілотті. Українки. URL: <https://ukrainky.com.ua/ukrayinskyj-solovejko-mariya-sadovska-barilotti/> (дата звернення: 10.04.2024).